

МАНВЗУ: ЎЗБЕКИСТОНДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ АСОСЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. МАҲАЛЛА ВА ФУҚАРОЛАРНИНГ ЎЗИНИ-ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ.

РЕЖА:

1. Фуқаролик жамияти тушунчаси.
2. Кучли давлатдан кучли жамият сари босқичма-босқич ўтиш –фуқаролик жамияти шаклланишида стратегик вазифа эканлиги.
3. Ўзини-ўзи бошқариш тушунчаси. Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда ўзини-ўзи бошқариш органлари тизимининг тикланиши.
4. Маҳалла-фуқароликнинг ўзини-ўзи бошқариш органи сифатида.

Демократик ҳуқуқий давлат ривжнинг мантиғи, ички қонуниятлари давлат ҳокимияти органлари ва бошқарувининг сиёсий партиялар ва жамоат бирдашмалари-касаба уюшмалари, фахрийлар, ёшлар, хотин-қизлар ташкилотлари, ижтимоий ва ижодий жамғармалар, фуқароларнинг бошқа чилли бирлашмалари билан ҳар томонлама яқин алоқалари ва ҳамкорлигини тақозо этади.

Чинакам демократик, ҳуқуқий давлат ўзаро яқин алоқада бўлган ва бир-бири билан чамбарчас боғлиқ икки қисмдан:

- 1) давлат ҳокимияти органлари ва бошқаруви;
- 2) фуқароларнинг турли-туман манфаатларини ўзида ифодалаган мустақил сиёсий партиялар ва жамоат бирлашмалардан иборат.

Мана шу 2-нодавлат қисмни фуқаролик жамияти деб айтилади.

«Биз фуқаролик жамиятини қуришга интилоқдамиз,-дейди Президент И. А. Каримов- Бунинг маъноси шуки, давлатчилигимиз ривожлана борган сари бошқарувнинг турли хил вазифаларини бевосита халққа топшириш, яъни ўзини-ўзи бошқариш органларини янада ривожлантириш демакдир».

«Фуқарлик жамияти» деган иборани илк бор Европада XVII аср ўрталарида **Т. Гоббс «Табиий ва сиёсий қонунлар унсурлари», «Фуқаролар ҳақида»,** шунингдек давлат ва ҳокимият ҳақидаги бошқа асарларида («Левиафан») ишлатган. Шу даврдан бошлаб фуқаролик жамияти долзарб ижтимоий-сиёсий тасаввур ва тушунча сифатида такомиллашиб борди. Томас Гобс (1588-1679). **Жон Локк** (1632-1704) эса фуқаролар жамиятининг давлатдан имтиёзли эканлигини таъкидлаган. **Лужде Монтескье** (1689-1755) фуқарлик жамияти зўрлик ва ҳукмронликдан қутулиш гарови эканлигини очди. **Эммануэл Кант** (1724-1804) фуқаролар жамиятида ҳар бир кишининг эркинлиги бошқалар эркинлигига монанд келиши билан ифодаланишини уқтириб, қуйидаги принципларни илгари суради:

- 1) Инсон сифатида жамият аъзолари эканлиги;
- 2) Фуқаро сифатида уларнинг тенглиги;
- 3) Фуқаро сифатида ҳар бир жамият аъзоларининг мустақиллиги.

Гегель (1770-1831) биринчи бўлиб, фуқаролар жамиятига мустақил мавжудот тарзида қарайди ва уни давлат ичида эмас, давлат қаторида талқин этади.

«**Фуқаролик жамияти**» ва «**Жамият**» тушунчалари айан бир нарса эмас. **Жамият**-бу кишилар умумийлиги, давлатнинг бутун белгиларини ҳам ўз ичига оладиган бирлиги. **Фуқаролик жамияти** –бу жамиятнинг бир қисми, ҳокимиятнинг давлаторганлари ва бошқарувидан ташқари қисми.

Фуқаролик жамияти давлатнинг вужудга келиши билан юзага келади ва шаклланади, мавқеи унинг демократиклик даражасига мувофиқ белгиланади.

Ҳозирги даврда Шимолий Америка, Европа, Осиёнинг Япония, Жанубий Корея, Ҳиндистон мамлакатлари, шунингдек, Австралияда барпо этилган фуқаролик жамиятлари тўғрисидаги тасаввурлардан келиб чиқадиган бўлсак, у ҳолда фуқаролик жамияти бу:

- 1) жамият ҳаёти фаолиятининг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий соҳаларида ихтиёрий равишда шакланган, бошланғич нодавлат тизимларини ўз ичига қамраб олган инсоний бирликдир;
- 2) жамиятдаги иқтисодий, ижтимоий, оилавий, миллий, маънавий, ахлоқий, диний, ишлаб чиқариш, шахсий ва нодавлат муносабатлар мажмуисидир;
- 3) эркин индивидлар, ихтиёрий равишда шаклланган ташкилотлар ва фуқароларнинг турли органлар тазйиқлари, аралашлишлари ёки бир қолипда солишларидан қонунлар воситасида ҳимояланган жамияти бўлиб, унда улар ўзлигини намоён қила олишлари учун доимий имкониятларга эга бўладилар.

Шу билан бир қаторда, ҳозирги даврда фуқаролик жамиятининг асосий белгилари шаклланди. Булар:

Иқтисодий соҳада: нодавлат ташкилотлари; кооператив-ширкатлар; ижара жамолари; акциядорлик жамиятлари; уюшмалар; корпорацияларнинг мавжудлиги.

Ижтимоий соҳада: оила; партиялар, жамоат ташкилотлари ва ҳаракатлар, иш ва яшаш жойларидаги ўз-ўзини бошқариш органлари; нодавлат оммавий ахборот воситалари; жамоатчилик фикрини ўрганиш тарғиботларининг мавжудлиги.

Маънавият соҳасида: сўз, виждон ва фикрлар эркинлиги; ижодий, илмий ва бошқа уюшмалар мустақиллигининг таъминланганлиги.

Фуқаролик жамиятининг белгилари, мезонлари ва институтларини тасаввур қила олган ҳар бир кишига кўриниб турибдики, бундай демократик жамиятнинг асосини ўз-ўзини бошқариш ва жамоат **ташкилотлари** ўзаро муносабатларининг мажмуаси ташкил этади.

Фуқаролик жамиятида давлат ва ҳукуматнинг алоҳида ўз функциялари нодавлат ва жамоат ташкилотларининг эса алоҳида ўз функциялари бўлади. улар бир-бирини тўлдириб, юксак ривожланган демократик жамиятнинг яшовчанлигини таъминлайди.

Фуқаролик жамияти инсонлардаги ўз-ўзини англаш, уларнинг объектив равишдаги маъсулият хиссини сезиш қобилиятининг юксалишига ҳамроҳанг равишда шаклланиб боради. Бу жамиятда шаклланган фуқароларнинг сиёсий, ахлоқий ва ҳуқуқий маданият даражалари юқори бўлади.

Мустақил Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган ислохотларнинг стратегик мақсадларини Президент Ислам Каримов қуйидагича ифодалайди: «Пировард мақсадимиз ижтимоий йўналтирилган барқарор бозор иқтисодиётига, очиқ ташқи сиёсатга эга бўлган **кучли** демократик ҳуқуқий давлатни ва уқаролик жамиятини барпо этишдан иборатдир».

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Олий Мажлис томонидан қабул қилинган барча **қонунлар** мажмуаси **руҳи** ва **ғояси** мамлакатимизда фуқаролик жамиятини қуришга қаратилгандир. Айниқса, II чақириқ Олий Мажлисининг VIII сессиясидаги И.А. Каримовнинг маърузасида фуқаролик жамияти қуришнинг ҳозирги даврдаги босқичлари ва тамойиллари кўрсатиб берилди: «Бизнинг олдимизда турган яна бир муҳим ва долзарб вазифа-у ҳам бўлса, **«Кучли давлатдан кучли жамиятга ўтиш»** деган шиорни амалда рўёбга чиқаришдир. Бу мақсадга эришиш учун, биринчидан, давлатимизнинг марказий ва юқори бошқарув органлари ваколатларини босқичма-босқич қуйи тизимга, шу жумладан, ўзини-ўзи бошқариш тузилмаларига ўтказиш талаб қилинади. Булар қаторида биз, биринчи навбатда, ўзини ҳар томонлама оқлаган **махалла**

тузилмасини кўзда тутамиз, иккинчидан жамиятимизда нодавлат, жамоат ташкилотларининг, аввало фуқаролик институтларининг ривожланишига кенг имкониятлар очиб бериш ва уларнинг фаоллигини оширишга кўмак ва ёрдам кўрсатиш даркор».

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси қабул қилиниши билан мамлакатда демократик жамиятнинг куриш асоси яратилди. Конституциянинг ғоялари, мақсадлари, руҳи, унинг ҳар бир қоидаси БМТнинг «**Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси**», асрлар мобайнида илғор ва етакчи мамлакатларда шаклланган демократив қадриятлар, миллий давлатчилик, шунингдек, бир неча минг йиллардан буён авлоддан-авлодга мерос бўлиб келаётган миллий ва шарқона давлатни адолатли идора этиш, мамлакатни бошқаришда халқнинг ҳам бевосита иштирок этиши анъаналарини ўзида мужссамлаштиради. Конституциянинг **29-моддаси**даги «Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга», **32-моддаси**даги Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундай иштирок этиш ўз-ўзини бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш йўли билан амалга оширилади. **34-моддаси**даги Ўзбекистон Республикаси фуқаролари касаба уюшмалари, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар», **43-моддаси**даги «Давлат фуқароларининг конституция ва қонунларда мустаҳкамландан ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлайди» каби фуқаролик жамияти куришнинг демократик қадриятлари ва тамойиллари шаклланишни таъминлайдиган қонун ва қоидаларнинг киритилиши Ўзбекистон жамиятининг **келажак мақсадларини** белгилаб берди.

Конституциянинг алоҳида «**Жамоат бирлашмалари**» тбоби республикада фуқаролик жамияти ва кўппартиявийлик тизимини қарор топтириш учун ҳам ҳуқуқий, ҳам амалий жиҳатдан шарт-шароит яратди. Конституциянинг **58-моддаси**да эса «Давлат жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этишини таъминлайди, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб беради» дейилган.

Конституциянинг «**Сайлов тизими**» бобига биноан республика фуқаролари эркин равишда вакиллик органларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига эгадирлар. Республикада кўп партиявийлик тизим қарор топиб, сайловларни кўп партиявийлик асосида ўтказиш оддий бир демократик қадриятга айланди.

Мамлакатда фуқаролик жамиятига хос бўлган демократик сиёсий тизимнинг ўзига хос хусусиятлари, унинг демократик принциплари, сиёсий тизимни ривожлантириш масалалари Президент И. А. Каримовнинг I-чақириқ Олий Мажлиснинг **VI ва XIV** сессиялари, 2-чақириқ Олий мажлиснинг **I, VIII, ва IX** сессияларидаги маърузаларида, шунингдек, «**Ўзбекистон XXI аср бўсағасида:** хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қафолатлари» номли асарида назарий ва концептуал жиҳатлардан асослаб берилди. Бунда демократик жамият ва давлат куришга нафақат имкон беради, балки ислохотларни янада чуқурлашувини, ўтиш жараёнларини тезлаштиришни таъминлайди. Ана шу мақсадлардан келиб чиқиб, Президент Ислам Каримов бошчилигида давлатнинг «**Кучли давлатдан кучли фуқаролик жамияти сари**» концептуал сиёсий дастур қабул қилинди. Жамият сиёсий тизимини янада эркинлаштириш масалалари маскур сиёсий дастур қабул қилинганидан кейин янада долзарб аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистон республикасининг миллий мустақиллиги даврида жамиятнинг бутунлай янги сиёсий тизими шаклланди. Мамлакатда амалга оширилаётган ислохотларнинг

самарали натижалари сифатида давлат ва жамият курилишининг барча жабҳаларида демократик ўзгаришларрўй берди. Ўзбекистон президенти И. А. Каримов ташаббуси билан, дунёдаги барча давлатлар тан олган ривожланишнинг «Ўзбек модели» вужудга келди ва ушбу моделда ифода этилган бозор иқтисодиётига ўтишнинг беш тамойили ҳаётга татбиқ этила бормоқда.

Шу билан бирга мамлакатда фуқаролик жамиятининг асоси бўлган демократик институтларни шакллантириш ва ривожлантириш жараёнларига доир ислохотлар ҳам табора чуқурлашиб бормоқда. Ҳозирги даврда республикада 305 та республика аҳамиятига молик жамоат бирлашмалари фаолият кўрсатиб, улардан 64 таси халқаро ташкилотлар мақомига эгадир. Уларнинг 48 таси жамғарма, 79 таси жамият, 4 таси сиёсий уюшмалари, 2 таси ҳаракат, 20 таси марказ, 48 таси ассоциация, 20 таси уюшма, 5 таси кўмита, яна 27 таси турли номларда расмий рўйхатдан ўтганлар. Шунингдек, Қорақалпоғистон республикаси, Тошкент шаҳри ва вилоятларда маҳаллий аҳамиятга эга бўлган 2237 та жамоат бирлашмалари фаолият кўрсатмоқда.

Шундай қилиб, мустақилик йилларида Ўзбекистон Республикасида «Кучли давлатда кучли жамият сари» концептуал сиёсий дастурни бажара бориб, сиёсий ҳокимият органларининг маҳаллий тизимини мустаҳкамлаш, уларга марказий ҳокимият ваколатларнинг марказий ҳокимият ваколатларини бериб бориш асосида номарказлаштириш ислохотларини ўтказиш, бу соҳадаги ижрои ҳокимият тизимларини вакиллик органлари ва нодавлат, жамоат ташкилотлари томонидан кучли назорат этиш механизмлари ва ҳуқуқий асосларини яратишга доир ислохотларни амалга ошириш ҳам фуқаролик жамияти куриш талабларидан биридир.

Маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш (ёки муниципал-инг, munisipal-«ўзини-ўзи бошқариш») деб, у ёки бу маъмурий-ҳудудий бирликларидаги аҳолининг ваколатларини ифодаловчи сайланган органлар ва уларнинг маъмурияти томонидан амалга ошириладиган маҳаллий аҳамиятга эга бўлган ишларни бошқаришга нисбатан айтилади.

Ўзини-ўзи бошқариш органлари ҳақидаги назария дастлаб XVIII асрнинг II ярмида Фарбий Европада ишлаб чиқилган бўлиб, у даврларда бундай органлар давлатнинг қуйи маҳаллий бошқарув функцияларини бажарувчи сиёсий ташкилот сифатида шаклланган бўлса, улар XX асрга келиб фуқаролик жамияти институтига айланди.

Фарб сиёсатшуносларининг фикрича, «ўзини-ўзи бошқариш» тушунчаси давлатга нисбатан фуқаролар жамоалари мустақиллигининг шаклланиши билан боғлиқдир. француз мутафаккири Алексис деТоквил фикрича маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш шундай бир сиёсий институтки, у нафақат сиёсатчилар, балки, умуман барча фуқаролар учун бир мактабдир.

Немис олимлари эса бу тушунчани Пруссия вазири барон фон Штейн (1757-1831) номи билан боғлайдилар. Штейн маҳаллий ўзини-ўзи бошқарувни «фуқароларнинг давлат ишларини бошқаришдаги фаол шаклидир», деб ёзган эди. XIX аср манбаларида «ўзини-ўзи бошқариш» тушунчаси давлат-республикалар, АКШ штатлари, Швецария кантонларига (кантон-ўлка) берилган нисбат сифатида ишлатиш одатга кирган эди. Буюк Британияда эса «ўзини-ўзи бошқариш органлари» деганда келишув судлари, маслаҳатчилар судлари ва парламент институтлари тушинилади.

XIX аср давомида марказ билан маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органлари ўзаро муносабатларининг учта модели шаклланди. (инглиз, француз ва прусс), Бугунги кунларда ҳам ана шу шаклланган анъаналар асосидаги моделлар-инглиз саксон, француз ва герман ҳаётда амал қилиб келмоқда.

Маҳалла ўзини-ўзи бошқаришнинг энг намунали модели инглиз саксон ҳисобланади. Унда ўзини-ўзи бошқариш жараёнлари «ҳокимият маҳаллий манфаатлари доирасида» рўй беради. Француз ўзини-ўзи бошқариш модели эса ҳокимият ўзини-ўзи бошқаришни назорат қилувчи маҳаллий ҳукумат органларинингқўлида бўлади. Германия моделида эса давлат бошқаруви билан маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш ягона институт сифатида уйғунлашади.

Инглиз саксон модели гуруҳга: Буюк Британия, АҚШ, Канада, Австралия, Янги Зеландия, Ирландия каби мамлакатлар киради.

Француз модели эса кўпроқ мамлакатларда, жумладан, Италия, Бельгия, Нидерландия, Португалия, баъзи Лотин Америкаси мамлакатларида амал қилади. Шунингдек, Германия ва Скандинавия мамлакатларида маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органлари бетакрор сифатларга эгаки, улар юқорида кўрсатилган икки моделга мутлақо ўхшамайди.

XIX асрда ўзини-ўзи бошқаришнинг коммуна модели Франция ва Италиядан ташқари АҚШ да ҳам ривожлана бошлади. Буюк Британия эса маҳаллий ўзини-ўзи бошқарувчининг йирик, бир-бирига айнан ўхшаш бирликларини камайтириш йўлидан борди. Бошқа қатор мамлакатлар эса «ўрта» йўлдан борди.

ЎҚШ ташкил топган дастлабки йилларда Т. Жефферсон «кичик республикачилар» тизими тарафдори бўлиб, унга кўра, ўзини-ўзи бошқариш ҳудудлари шу даражада кичик бўлиши, натижада бу «кичик республикачилар»да ҳар бир фуқаро тўғридан-тўғри умумий йиғилишларда қатнаша олиши ва унинг ўзи бевосита сиёсий фаолият билан шуғулланиши лозим эди. Ана шундай тизимнинг классик намунаси сифатида А. Токвил Янги Англия принциплари мисол тариқасида келтирилади: «Агар ҳокимият халққа тегишли бўлса, унда халқнинг ўзи идора этиши лозим. Бу республикачи ҳукуматнинг асосий қоидадир».

АҚШда шаклланган плюрализм тамойиллари Жон Локкнинг ҳокимиятни назорат этиш ва чеклашга доир қарашларига асосланган эди. Ўша даврда бундан кучли таъсирланган Ж. Мэдисон шундай деб ёзган эди: «Фақат ҳукумат ҳокимиятини назорат этиш ва чеклаш билан чегараланмасдан, балки, кўпчиликнинг ҳокимиятини, шунингдек, бир-бирига қарама-қарши турувчи «франциялар»нинг ҳокимиятини ҳам назорат этиш ва чеклаш лозим».

Кейинчалик С. Хантингтон бу икки хил ёндашувларни ўзаро қиёслаб, шундай таҳлилни келтиради: «Демократия идеали тўғрисидаги Т. Жефферсон қарашлари Ж. Мэдисоннинг кенгайтирилган республиканизм концепциясига тўғридан-тўғри ва бутунлай қарама-қарши туради». Жефферсон учун республиканизм кишиларга яқинлиги билан жозибалидир, Мэдисон учун эса у кишилардан узоқ бўлганлиги учун ҳам аҳамиятли. Жефферсон учун республиканизмга таҳдид солувчи асосий хавф - марказлашган автократиянинг мустабидлигидир.

Мэдисоннинг ҳокимиятлар тақсимланиши, «ўзаро ушлаб туриш ва мувозанатлар» воситасида чегаралашлар киритиш зарурияти тўғрисидаги қарашлари АҚШ нинг XIX асрдаги Янги Англиядан ташқаридаги таукшинларига (туншин-туман, шаҳарча, қишлоқдаги яшаш ҳудудлари ҳам) ва у Американ муниципал бошқарувидаги ижроия (мер) ва вакиллик (кенгаш) ҳокимиятларининг ўзаро тақсимланишда уз ифодасини топди.

Ривожланган демократик мамлакатларда ўзини –ўзи бошқариш органлари фуқаролик жамиятнинг асоси сифатида йилдан-йилга такомиллашиб шунингдек, маскур органларнинг бошқарув тизимидаги кўламини кенгайиб бориши ҳуқуқий давлатнинг ўз ваколатларининг демократик тайиллар асосида амалга ошириш учун қулай ва кенг имкониятлар яратиб бермоқда.

IV. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида махаллалар ўзини-ўзи бош-ариш органи сифатида фуқаролик жамиятини ташкил этувчи.

«Маҳалла»-арабча «шаҳар ичидаги шаҳар» маъносини англатади. Тарихчи олим Норшахий «Бухоро тарихи»номли асарида бундан 1100 йил илгари барча маҳалла бўлганлигини ёзган эди. қадимда маҳаллалар нафақат ижтимоий шу билан бирга маъмурий, ҳудудий тузилма тарзида ҳам эътироф этилган. Алишер Навоийнинг «Ҳайратул-аброр» («Яхши кишиларнинг ҳайратланиши») номли асарида қуйидаги бандлар учрайди.

Шаҳарлар отини маҳолат этиб,

Бўлди чу юз шаҳар Хири от этиб.

Маҳалланинг «шаҳар ичидаги шаҳарга» деган мазмунда юқоридаги ташбеҳдан кўриниб турибдики, ўрта асрларда Хири деб аталган Хирот шаҳри юз «шаҳарча» маҳаллалардан ташкил топган экан.

Демак қадим замонлардаёқ бугун биз таъриф этаётганимиз фуқаролик тамойилларининг, кишилар ўзининг –ўзи бошқариш органларининг илк куртаклари намоён бўла бошлаган. Шарқ бу жараён минг йиллар тарихга эга бўлган. Маҳаллалар кўринишида ривожланган бўлса ғарб мамлакатларида кишиларнинг ўз манфаат ва қизиқишларини жамиятда кечаётган жараёнларидан келиб чиқиб ифодалаш ва ҳимоя қилиш мақсадида ҳар хил уюшмалар, партиялар, жамиятлар, ҳаракатлар ва бошқа тузилмалар сифатида пайдо бўлишига асос солинди.

Узоқ йиллар маҳалла тарихи ва социологиясини татқиқ этган Д. Карлайл ёзади: Оила ва дўст-ёронлар маҳалла турмушининг бош асоси бўлиб келган ва шундайлигича қолади. У шахсий муносабатлар тамал тоши саналади. Улар «сулола» деб аталувчи, кишиларни бирлаштирувчи ва ажратувчи ўта муҳим тармоқ тузилмасини яратди.

Бироқ собиқ иттифоқ даврида маҳалланинг мазмуни ва вазифалари бутунлай издан чиққан эди. Бу даврда маҳаллалар ўзининг ҳукукий мақомини йўқотдилар, уларнинг асосий фаолияти собиқ компартиянинг маҳаллий ташкилотларини қўллаб—увватлашдан, шунингдек, маҳаллий анъана ва урф одатлар, одоб-ахлоқ меъёрларини ташвиқот-тарғибот қилиш оилалардаги маросимлар ва бошқа тадбирларни ўтказишда «Кўз ва кулоқ» бўлиб туриш кабилардан иборат бўлиб келди.

Мустақиллик даврига келибгина фуқароларнинг маҳаллий ўзини-ўзи бошқаришнинг қонуний мақомини мустаҳкамлаш, уларни фуқаролик жамиятининг асосий институтга айлантиришга доир жиддий ислохотлар амалга оширилди. Ўзбекистон конституцияси маҳалла мақомини фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органи сифатида мустаҳкамлади. Мамлакатда шаҳарча, посёлка, қишлоқ, овул ва маҳалла фуқаролар йиғинлари ўзини –ўзи бошқариш органлари ҳукукий мақомини олдилар. Жумладан, мустақиллик даврида мамлакатда 8142 та маҳаллалар мустақил ташкилот сифатида қайтадан мустаҳкамланди ва уларнинг аксарияти ўзининг қадимги номларини ва халқ ўртасидаги обрў-эътиборларини қайтадан тиклаб олдилар.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда махалла тарихий ва ривожланган мамлакатлардагитушунчада аниқ белгиланган ижтимоий-демокрафик, маданий-маънавий ва ҳудудий-маъмурий бирлик сифатидаги мақомга эришиб, у ўз ҳудудидаги фуқаролар ўртасида анъана ва урф одатлар бирлиги, инсоний хўжалик, ҳукукий муносабатлар бирлигини ташкил этгани ҳолда ўзаро ижтимоий муносабатларни боғлаб туриш воситасига айланди.

Президент И. А. Каримов маҳаллаларни фуқаролик жамиятининг асоси деб билди ва уни ҳар томонлама ривожлантириш чора –тадбирларини кўриб келмоқда.

- 1) 1992 йилда Ўзбекистон президенти «Республика «Маҳалла» хайрия жамғармасининг фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги қарори,
- 2) Ўзбекистон Республикасининг 1998 йилдаги «Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларини қўллаб-қувватлаш ҳақида»ги фармони,
- 3) Ўзбекистон Республикасининг 1999 йилдаги «Аҳолини аниқ йўналтирилган ижтимоий мадад билан таъминлашда фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари ролини ошириш тўғрисида»ги фармони.

Шунингдек, кам таъминланган ва кўп болали оилаларни ижтимоий ҳимоя қилишга қаратилган қатор фармон, қарорлар, қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар эълон қилинди.

Ўзбекистон конституциясининг 105-моддасида ўзини-ўзи бошқариш органларига қуйидагича таъриф берилган: «Шаҳарча, қишлоқ ва овулларда, шунингдек улар таркибидаги маҳаллаларда фуқароларнинг йиғинлари ўзини-ўзи бошқариш органлари бўлиб, улар 2,5йил муддатга раисни (оқсоқолни) ва унинг маслаҳатчиларини сайлайди. Ўзини-ўзи бошқариш органларини сайлаш тартиби, фаолиятини ташкил этиш ҳамда ваколат доираси қонуни билан белгиланади».

1999 йил 14 апрелда қабул қилинган «**Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тўғрисида** (янги таҳрири)»ги. қонуннинг 1-моддасида фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқаришнинг ҳуқуқий тушунчаси қуйидагича таърифланади: «Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш-фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси конституцияси ва қонунлари билан қафолатланадиган, уларнинг ўз манфаатларидан, ривожлантиришнинг тарихий хусусиятларидан, шунингдек миллий ва маънавий қадриятлардан, миллий урф-одатлар ва анъаналардан келиб чиққан ҳолда маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни ҳал қилиш борасидаги мустақил фаолиятидир».

Демак, мустақиллик даврида мамлакатимизда ўзини-ўзи бошқариш органлари тизими тушунчаси ва унинг ҳуқуқий мақомлари ривожлантирилди ва улар илғор демократик мамлакатлардаги ҳуқуқий мезонлар билан бир хил тарзда ифодаланди.

Ҳозирги даврда Ўзбекистон маҳалла йўналишида олиб борилаётган ишлар иккита йўналишни назарда тутди:

Биринчиси-бу маънавий вазифа бўлиб, у халқимиз минг йилик тарихидаги ноёб, энг азиз анъаналарни, қадриятларни қайтадан тиклаш ва ривожлантиришдан иборат. Иккинчиси эса сиёсий вазифа бўлиб, Президент И. А. Каримов томонидан илгари сурилган маҳалла институтини бугунги замон талабларига мувофиқ тарзда тиклаш баробарида вилоят, шаҳар, туман ҳокимликлари зиммасига юкланган кўпчилик вазифа ва ҳуқуқларини фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органларига, яъни маҳаллаларга бериб, улар мақомини тегишли даражада кўтарилишини таъминлаб, шу тариқа мамлакатни ҳаётини демократиялашда янги ва жуда муҳим имкониятларга эришиш.

Маҳалла ўз ҳудудида яшаётган фуқаролар турли ижтимоий муаммоларини ҳал қилиб беришда бевосита иштирок этадилар: қариялар, фахрийлар, етимлар, байналминал-ҳарбийлар, кам таъминланган ва кўп болали оилалар манфаатлари ҳимоя қилинади, маҳалла фаолларини маскуро фаолиятда иштирок этишига бошчилик қилади. Шу билан биргаликда инсонни маънавий юксалиши ва малий ташаббусларини намоён бўлиши учун шарт-шароит яратилади, моддий ва маънавий қўллаб-қувватланади.

Мамлакат сиёсий ҳаётида фуқароларнинг сиёсий қарорлар қабул қилишдаги иштирокини таъминлаб берувчи асосий бўғин-бу маҳалла фуқаролар йиғинидир (мфй). Бундай бошқарув тизими фуқароларнинг ижтимоий ҳаётдаги фаоллигини оширишда кучли қобилиятга ва қулай имкониятларга эгадир. Бу борада «Маҳалла»

хайрия жамғармаси, унинг вилоят, туман бўлимидаги ҳокимликлар билан ҳамкорликда кўплаб тадбирлар ўтказиб, маҳалларни ободонлаштириш, озода сақлаш, айниқса ёшларни комил инсон –илиб тарбиялашда муҳим ишларни амалга оширмоқдалар.

Таянч тушунчалари:

Фуқаролик, фуқаролик жамияти, фуқаролик масъулияти, кучли давлат, кучли жамият, концептуал сиёсий дастур, давлат қурилишини эркинлаштириш, нодавлат ташкилотлар, сиёсий партиялар, ўзини-ўзи бошқариш, касаба уюшмалари, жамғармалар, диний ташкилотлар, маҳалла.

Мавзу юзасидан назорат саволлари:

1. Фуқаролик жамияти тушунчаси, зарурияти, мақсади ва хусусиятлари нимадан иборат.
2. Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариши деганда нимани тушунасиш.
3. Фуқаролик жамиятининг белгилари ва мезонлари қандай?
4. Кучли давлатдан кучли жамият сари ғоясини қандай тушунасиш.
5. Маҳалла ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқаришнинг тарихий кўринишлари ва турларини айтиб беринг.
6. Маҳалланинг фуқаролик жамиятини барпо этишдаги ролини қандай тушунасиш?
7. Жамоат ташкилотларининг фуқаролик жамиятини қуришдаги ўрни қандай?
8. Фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари ва бурчларини айтинг.
9. “Фуқаролик жамияти” ва “фуқаролар жамияти” деган тушунчаларнинг ўзаро таққосланг.
10. Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари нима ва улар қандай асосда тузилади?

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т., 2003.
2. Каримов И. А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10, Т., 2002.
3. Каримов И. А. Ўзбекистон 21 аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., 1997.

4. Каримов И. А. Миллий давлатчилик, истиқлол мафкураси ва ҳуқуқий маданият тўғрисида. Т., 1999.
5. Каримов И. А. Ўзбекистон 21 асрга интилоқда. Т., 1999.
6. Каримов И. А. Минтақавий хавфсизликдан ялпи хавфсизлик сари. Т., 1995.
7. Каримов И. А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. 7-жилд. Т., 1998.
8. Каримов И. А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. «Ўзбекистон». Т., 2005.
9. Ўзбекистонда политология. Т. 2002.
10. Жўраев С. Фуқаролик жамияти: назария ва амалиёт. Т., 2003.
11. Нуриддинов З. Международное сотрудничество Республики Ўзбекистан со странами Европы. Т., 2002.
12. Юсупов Х. Ўзбекистон: сиёсий ислохотлар ва жаҳон тажрибаси. Т., 2003.
13. Азамат Зиё. Ўзбек давлатчилиги тарихи. Т. 2000.
14. Ўзбекистон Республикаси; Мустақил давлатнинг бунёд бўлиши. Т. 1992.
15. Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп Луғат. Т. 1998.
16. Ўзбекистон Республикаси Энциклопедияси. Т. 1997.